

על בן-גוריון והתנ"ך

צבי צמרת

התנ"ך מילא תפקיד לא רק בתנועה הציונית, אלא גם בסוציאליזם. כמעט שאי אפשר לתאר את התנועה הסוציאליסטית היהודית, גם זו שהתכחשה לישראל, גם זו שהלכה לגמרי בדרך ההתבוללות, בלי המסורת של התנ"ך.¹

ארץ התנ"ך, שפת התנ"ך והתנ"ך עצמו –
היו בעיני הפועל חוט משולש ששלהבתו אחת:
עבודת-העם בארץ האבות.²

נחמן סירקין (1868–1924), מהוגי הדעות הראשונים של הציונות הסוציאליסטית, יליד רוסיה שמשנת 1907 חי בניו-יורק והפך למנהיג 'פועלי ציון' באמריקה – היה אחד ממוריו הראשונים והנערצים של דוד בן-גוריון. בשנת 1901, כשבן-גוריון היה בן חמש-עשרה, כתב סירקין ב'קול קורא' לנוער היהודי:

המוני העם שקועים בבערות, בהבלי הדת, בהגשמה תלמודית [...] הציונות הסוציאליסטית קוראת בשם האמת, בשם רעיון התחיה הלאומית, למלחמה בכל כוחות השחור והזדון האלה [...] היא קוראת

* מאמר זה מבוסס על הרצאה שנשאתי בקיץ תשס"ד בקורס של 'יד בן-צבי' במכללת אחוה, והוא אינו מתיימר לסכם את כל הנושא הסבוך והמרתק של 'בן-גוריון והתנ"ך'.

1 ב' כצנלסון, כתבים, יא, תל אביב תש"ט, עמ' 32.

2 'ארז', 'תנ"ך ומסורת יהודית בתנועת הפועלים היהודית', בתוך א"ב פולאק, התנ"ך והתנועות הסוציאליסטיות בעמים, תל אביב תשי"ד, עמ' 140.

[למלחמה] בדת היהודית המעשית [...] שהיא לא דת אלא אסון, [ובה] רואה הציונות הסוציאליסטית את המעצור העיקרי החוסם בפני העם את הדרך לתרבות, למדע, לחירות. הדת המעשית משחיתה את השכל היהודי ואת הנפש היהודית, חוצה [=חוצצת] בפני כל פעולה עצמאית וכובלת את העם בכבלי עבדים.³

דברים אלו ואחרים, מקבילים להם, השפיעו מאוד על בן-גוריון ועל חוג חבריו. ואולם, אותו נחמן סירקין כתב גם דברים בשבח המורשת היהודית המוסרית. הוא לא התכחש לתנ"ך וקרא לכל תלמידיו הסוציאליסטיים ללמוד את הסוציאליזם דווקא מ'ספר הספרים':

מן אברהם אבינו, איש המופת התנ"כי, שהתורה הכתירה אותו במאמר: 'כי ידעתיו למען יצוה את ביתו למען יעשה צדקה ומשפט', ועד ל'ו הצדיקים הלגנדריים שבכל דור ודור, אנשי המופת – מוסריותם היא בתכלית השלמות. בכל דמויות הגיבורים של הגזע היהודי וההיסטוריה היהודית – ישעיהו, ירמיהו, מיכה, הושע, יהודה הלוי, שפינוזה, ועד היינה, מארכס, לאסל והס, חיה שאיפה קנאית אחת לעצב מחדש את החיים בהתאם לאידיאל העליון של שלימות מוסרית, מהפכה סוציאלית והתחדשות חברתית.⁴

בדיון שנערך בלונדון בשנת 1919 על עתיד החינוך הציוני בארץ-ישראל, יצא סירקין בתוקף נגד ההצעה לתת אוטונומיה חינוכית ל'זרם המזרחי'. הוא הדגיש כי אין הבדל בתוכני הלימוד ובחומרי הלימוד שאותם צריך ללמוד כל ילד יהודי: 'כולנו מעוניינים כי ילדינו ילמדו תנ"ך. כולנו מעוניינים כי ילמדו את תורת הנביאים, שהיא תורת הסוציאליזם, על פי תפיסתנו'. גם במקומות רבים אחרים התגאה סירקין בתנ"ך. מדי פעם חזר לספר הספרים וקרא ללמוד ממנו את חובת המנוחה בשבת, את השמיטה והיובל, את היחס לעני, ליתום ולאלמנה ולגר וכו'. סירקין היה אנטי-קלריקלי קיצוני ובו-בזמן היה קרוב לתנ"ך. הוא טען שהוא –

3 מובא אצל ד' כנעני, העלייה השנייה העובדת ויחסה לדת ולמסורת, תל אביב 1976, עמ' 43-42.

4 שם, עמ' 42.

ולא 'הדתי-האורתודוקס' – הוא היהודי המקורי. לטענתו, 'האדוקים' עיוותו ומעוותים את התנ"ך ומשחיתים את יסודותיה הטהורים של היהדות.

בן-גוריון הלך לא במעט אחרי מורו ורבו נחמן סירקין: גם הוא היה חילוני-קיצוני ואולם התנ"ך לא מש ממנו; לא פעם הכריז כי הוא היהודי המקורי הממשיך את תורת משה, והוא חזר וציטט את פרק כד בתהילים ופרקים אחרים ממכה, מהושע ועוד, המתארים את היהודי הראוי:

מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה.

טענתו החוזרת, בעיקר מול רבנים ועסקנים דתיים, הייתה – 'אינני פחות ישר מכם. כפות-ידי אינן מלוכלכות יותר מכפות ידיכם. התורה והנביאים מדגישים כי האל איננו חפץ בזבחים ובמנחות. המצוות המוסריות הן-הן יסוד היהדות'. פעמים רבות אמר לחברי המפלגות הציוניות הדתיות כי 'תורת משה' היא תורה השונה לחלוטין מ'תורת משה שפירא'⁵...

בן-גוריון ניסה לשוות לכל הפוליטיקה הציונית אופי היסטורי-פילוסופי המושרש בתנ"ך. הוא חזר והתבסס על המקרא כל חייו וציטט ממנו לא אחת. אמנם עיסוקו בתנ"ך גבר בימי המדינה יותר מאשר בימי העלייה השנייה ובימי המנדט הבריטי,⁶ ואולם כבר בספרו הראשון, ארץ ישראל בעבר ובהווה,⁷ אשר נכתב יחד עם חברו יצחק בן-צבי וראה אור במקור ביידיש בשנת תרע"ח, יש ציטוטים רבים מן התנ"ך. מוטו הפתיחה של הספר לקוח מספר במדבר יג, יח-כ:

5 ראו במאמרי 'בן-גוריון, ה"שולחן ערוך" וה"שולחן החדש" – לשורשי המתח בין בן-גוריון ובין היהדות הדתית', בתוך: א' שגיא וד' שורק (עורכים), מאה שנות ציונות דתית, כרך ג: היבטים רעיוניים, רמת גן תשס"ג, עמ' 401-420.

6 טענתי זו סותרת במקצת את טענתה של החוקרת אניטה שפירא. וראו: א' שפירא, 'בן גוריון והתנ"ך: יצירתו של נרטיב היסטורי?', אלפיים 14 (1997), עמ' 207-231.

7 המהדורה העברית ראתה אור בהוצאת 'יד בן-צבי' בשנת תש"ם (1980) בתרגומו של דוד ניב. מבוא חשוב ומעניין כתבו לספר מרדכי אליאב ויהושע בן-אריה.

וּרְאִיתֶם אֶת הָאָרֶץ מֶה הוּא וְאֵת הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ הַחֲזִק הוּא הַרְפֵּה הַמַּעֲט
הוּא אִם רָב: וּמֵה הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא יוֹשֵׁב בָּהּ הַטּוֹבָה הוּא אִם רָעָה וּמֵה
הָעָרִים אֲשֶׁר הוּא יוֹשֵׁב בְּהֵנָה הַבְּמַחְנִים אִם בְּמַבְצָרִים: וּמֵה הָאָרֶץ הַשְּׂמֹנָה
הוּא אִם רְזָה הַיֵּשׁ בָּהּ עֵץ אִם אֵין.

מהמוטו של הספר ומההקדמה שלו עולה בבירור, כי בן-גוריון ובן-צבי ראו
בשיבה הציונית לארץ חזרה על ימי ההתנחלות המקראיים. בן-גוריון העיד כי הוא
זה שכתב את ההקדמה לספר, הרוויה קטעי מקרא המציינים את שמות הארץ, את
גבולות ההבטחה ועוד.

עשרים שנה מאוחר יותר, בשנת 1937, הדגיש בן-גוריון בעדותו בוועדת פיל: 'לא
המנדט הוא התנ"ך שלנו, אלא התנ"ך הוא המנדט שלנו'. באותה שנה הוא כתב
ליצחק טבנקין, איש עין-חרוד: 'התנ"ך שימש [לי? לנו? צ"צ] מעין תעודת לידה,
סייע להריסת החיץ בין האדם והארץ, טיפח הרגשת מולדת'. אין זה מקרי כי
בעשורים הראשונים של המאה העשרים נמצא ספר התנ"ך כמעט בכל חדר של
פועל עברי. עבור בן-גוריון וחבריו, שימש ספר זה מעין תעודת-זהות ללאומיות
היהודית החדשה, שרואה ביהדות לא רק דת אלא גם, ובראש וראשונה, לאום.
המקרא סיפק את הלגיטימציה לתנועת החזרה הלאומית לארץ, ואת החיבור אל
תולדותיה של הארץ ואל נופיה ואתריה.

מלחמת העצמאות והקמת המדינה קירבו את בן-גוריון – בעיקר בעיני עצמו, אך
גם בעיני אחרים – לגיבורי התנ"ך. תהליך כיבוש הארץ והמפגש עם מקומות
ששמותיהם מוזכרים במקרא, עוררו אצלו אסוציאציות תנ"כיות, לעתים מוגזמות
עד כדי גיחוך. כך כתב ביומן מלחמת העצמאות בסגנון פסבדו-מקראי: '[ניצחון]
את מלכי לוד ורמלה, מלכי בית נבאללה ודיר טאריף, מלכי קולה ומגדל-צדק,
מלכי צרעה ואשתאול, מלכי ערטוף ועין כרם בשפלה, מלכי חתא וחרתיה בדרום,
מלכי שפרעם וציפורי, מלכי עין מהל וכפר קנה, נצרת ונמרין, מלכי לוביה וקרן
חטיין בגליל'.⁸ הוא ראה רצף ישר וחד 'מימי יהושע בן-נון ועד צה"ל'. מעבר
ליומרה של בן-גוריון כאילו הוא וחבריו 'נכנסים לנעליהם' של יהושע בן-נון

8 ראו: ד' בן-גוריון, 'יחוד ויעוד', הרצאה בפני הפיקוד הגבוה של צה"ל 6.4.1950, בתוך: הנ"ל,
עיונים בתנ"ך, תל אביב 1969, עמ' 7-40.

ולוחמיו, הייתה לו אמונה מוצקה כי כולנו חייבים לחוש שאנו חלק משלשלת יהודית מפוארת וכי הקשר של דורנו לתנ"ך יקבע את כל עמוד השדרה הרוחני-חינוכי בארץ.

ספר יהושע היה הספר הקרוב ביותר אל בן-גוריון מכל ספר מקראי אחר. יהושע בן-נון היה בעיניו אבי האומה יותר ממשה רבנו. בן-גוריון הלך בעניין זה בעקבות החוקר יחזקאל קויפמן ופסק כי משה הוא מייסד אמונת ישראל ויהושע הוא מחדש האמונה הזו בלב כל העם העברי (כובשי הארץ והשבטים שנשארו בארץ). לדבריו, יהושע הנחיל לכלל עם ישראל את האמונה באל אחד, בעוד משה הורה אמונה זו רק ליוצאים ממצרים.

החוקר חיים גבריהו, שהיה מקורב מאוד לבן-גוריון, טען כי הפרק החשוב ביותר בעיניו היה הפרק האחרון של ספר יהושע, פרק כד, שבו מסופר כי יהושע אסף את כל שבטי ישראל בשכם. לפי גבריהו, הפסוק החשוב לגבי בן-גוריון היה פסוק כב: 'וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל הָעָם: עַדִּים אַתֶּם בְּכֶם כִּי אַתֶּם בְּחַרְתֶּם לָכֶם אֶת ה' לְעֵבֶד אוֹתוֹ, וַיֹּאמְרוּ: עַדִּים'. בן-גוריון מצא כאן יחסי שוויון בין הקדוש ברוך הוא וישראל – האל בחר בעם והעם בחר באלוהיו. יש כאן ביטוי ברור לעצמאות הרוחנית של ישראל: שני הצדדים בוחרים זה את זה.

ספר יהושע הפך אצל בן-גוריון ריאלי בימי מלחמת העצמאות. בכנס הארצי השישי לידעת הארץ שהתקיים בסוכות תש"י, כשנה לאחר סיום המלחמה, הכריז בן-גוריון: 'אף אחד ממפרשי התנ"ך, יהודים או גויים, בימי הביניים או בימינו, לא יכול היה לפרש את פרקי יהושע כאשר עשו זאת עלילות צבא ההגנה לישראל בשנה שעברה'.⁹ לוחמי ישראל הפכו בעבורו מכובשי הארץ על פי הדוגמה המקראית, לאנשים שעתה תפקידם ללמוד תנ"ך ולפרש תנ"ך כפי שלא עשו – ולדעתו, לא יכלו לעשות – בכל הדורות.

גיבור מקראי נוסף שדוד בן-גוריון חש קרבה אליו היה דוד המלך. בימי מלחמת העצמאות דיבר על חיילי צה"ל כ'גדודי בן-ישי'.¹⁰ נראה כי הוא נרתע מן

9 ידיעות החברה העברית לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה, שנה טו, חוב' ג-ד, עמ' 123.
10 ראו ב' אופנהיימר, 'בן-גוריון והתנ"ך', מ' כוגן (עורך), בן-גוריון והתנ"ך: עם וארצו, באר שבע 1989, עמ' 69.

הציניקנים והיסס לקרוא להם 'גדודי דוד'... בסך הכול, העדיף בן-גוריון את הגיבורים ההיסטוריים המקראיים על פני כל הגיבורים היהודיים שבאו אחריהם, ובכללם החשמונאים וראשי המורדים ברומאים. כשהוקמה קריית הממשלה בתל אביב ביקש כי כל רחובותיה יקראו בשמות תנ"כיים; כאשר דנו בכנסת בעיטורים צבאיים, אמר כי אם יוחלט לתת להם שמות היסטוריים, עליהם להיות אך ורק מקראיים.

בשלהי 1953 התפטר דוד בן-גוריון מראשות הממשלה (כידוע, הוא שב לתפקידו בשנת 1955 ועזב סופית את החיים הפוליטיים רק באמצע שנות השישים). הוא ורעייתו פולה עברו להתגורר בצריף בקיבוץ שדה-בוקר, ובו הוא כתב לרעייתו שלט: 'פה אמר ה': זכרתי לך חסד נעורייך, אהבת פלולתיך, לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה' (ירמיהו ב, ב).

בן-גוריון ידע להפגין ולהחצין את יחסו למקרא. מתחת לזכוכית-שולחנו הוא שמ חמישה פסוקים מן התנ"ך שנבחרו בקפדנות מרובה ובלטו לעיני כל הנכנס לחדרו:

הפסוק הראשון לקוח מישעיהו מה, יח: 'כי כה אמר ה' בורא השמים הוא האלהים יצר הארץ ועשה הוא כוננה לא תהו בראה לשבת יצרה אני ה' ואין עוד' – מפתיע לראות כי בן-גוריון, החילוני הגאה, בחר בפסוק הראשון דווקא להדגיש את רעיון אחדות האל – האל הוא יוצר הארץ והוא כוננה. אין כל ספק שכל אלו המסכמים בפשטות כי 'בן-גוריון היה אתאיסט' – סיכום שבן-גוריון יצא נגדו תמיד בחריפות – חייבים להסביר מדוע בחר דווקא בפסוק זה.

הפסוק השני גם הוא מישעיהו, מב, ו: 'אני ה' קראתיך בצדק ואחזק בידך ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים' – פסוק זה מעיד על מרכזיות המוסר והצדק האוניברסלי בהשקפתו של בן-גוריון, והוא עומד בבסיס תביעתו החוזרת להיות 'עם סגולה' ולשמש 'אור לגויים'.

הציטוט השלישי נלקח מפסוקים לג-לד בפרק יט שבספר ויקרא, המדגישים את חשיבות היחס לגר: 'וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו, כפאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים אני ה' אלהיכם'. כדאי לשים לב כי בניגוד לרבים מחבריו, בן-גוריון לא השמיט את סוף הפסוק

'אני ה' אלהיכם' כפי שהשמיטו אלו שטבעו את הססמה 'בית יעקב לכו ונלכה' או אלו שציטטו רק את חלק הפסוק 'ואהבת לרעך כמוך'.

הציטוט הרביעי עוסק במרכזיות ירושלים ובשלום העולמי של אחרית הימים, ישעיהו ב, א-ד: 'הַדְּבַר אֲשֶׁר חָזָה יִשְׁעִיָּהוּ בֶן אָמוֹן עַל יְהוּדָה וְיִירוּשָׁלַם, וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכּוֹן יְהִיֶה הַר בְּיַת ה' בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂא מִגְּבְעוֹת וְנִהְרֹו אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם. וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לָכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר ה' אֶל בְּיַת אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִרְנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכֶה בְּאַרְחֻתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר ה' מִירוּשָׁלַם. וְשִׁפְט בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכַתְּתוּ חֲרָבוֹתָם לְאַתִּים וְחַנִּיתוֹתֵיהֶם לְמִזְמְרוֹת לֹא יִשָּׂא גוֹי אֶל גוֹי חֲרָב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה'.

הציטוט החמישי מספק את 'ההוכחה' הציונית להגשמת הנבואה המקראית בזמננו, והוא לקוח מספר דברים ל, ג-ה: 'וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוֹתֶךָ וְרַחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבְּצֶךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפְּצֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה, אִם יְהִיֶה נִדְחֶךָ בְּקִצֵּה הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם יִקְבְּצֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקְחֶךָ, וְהִבִּיאֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וְיִרְשָׁתָהּ וְהִיטְבֶךָ וְהִרְבֶּךָ מֵאַבְתֵּיךָ'.

כאמור, התנ"ך היה קרוב ללבו של בן-גוריון, אך הוא גם השתמש בו באופן אינסטרומנטלי כמכשיר לקידום רעיונותיו האידיאולוגיים: הוא הצדיק את הציונות בעזרת התנ"ך, הוא קירב לציונות בעזרת התנ"ך, הוא קרא להזדהות עם 'שיבת ציון' החדשה בסיוע התנ"ך והוא לחם את כל מלחמות הציונות עם התנ"ך. בן-גוריון גייס את התנ"ך לענייניו, ואילו כל התקופה שבין התנ"ך ועד ימינו הייתה עבודה מעין 'חור שחור'; הקפיצה הישירה שעשה מהתנ"ך לְיָמֵינוּ וּמִיָּמֵינוּ לתנ"ך (ופה ושם גם לימי בית שני שאותם 'גרר' עד בר-כוכבא...) התעלמה מהיצירה היהודית הגדולה שנכתבה בגלויות השונות: התלמוד הבבלי, ספרות הגאונים, ספרי ההלכה, ספרי ההגות, השירה והפיוט, השו"תים ועוד – כל אלו היו בעיניו פחותי-חשיבות. לא אחת קבע: 'אברהם אבינו, בנו ונכדו; משה ואהרן; דוד המלך וצאצאיו; נביאי ישראל וכל מה שקרה להם ומה שאמרו – יותר קרובים לנו¹¹ ממה שאמר רב אשי ואלפסי והרמב"ם והאר"י ויוסף קארו, ובזמן החדש –

11 כדרכו של בן-גוריון יש כאן זהות גמורה בין ה'אני' ל'אנחנו'.

כל האידיאולוגים הציוניים.¹²

הוא היה מודע היטב לקפיצה התרבותית-חינוכית שהוא עושה, וחזר וחיזק אותה שוב ושוב: 'בבואנו הנה ובהקימנו מדינה יהודית, עשינו קפיצה זו. פתחנו לגמרי פרק חדש – לא המשך לחיי ורשא, אודיסה וקראקאו, אלא התחלה חדשה במהותה, אולם התחלה המשתלבת מאליה בעבר הרחוק, בעבר של יהושע בן-נון, דוד, עוזיה, החשמונאים הראשונים'.¹³

לעתים העז בן-גוריון להפוך עצמו לפרשן מקרא. ברור לחלוטין כי בכל פרשנותו הכפיף את התנ"ך לאידאולוגיה הציונית האדוקה שלו. כך, לדוגמה, הוא התמודד עם הבעיה הערבית, בטענה כי 'בני ישראל שעלו ממצרים מצאו בארץ בעת כיבוש יהושע שבטים עברים שישבו בה מימים ימימה'. לטענתו, רק משפחה עברית אחת בת שבעים נפש ירדה למצרים וגם היא שהתה שם לא יותר משניים-שלושה דורות. המוני העברים האחרים נותרו בארץ, וכשיהושע בן-נון ואנשיו הגיעו ארצה הם נפגשו כאן עם אחיהם העבריים...

כידוע, שאף בן-גוריון כי יגייסו לצה"ל גם גברים וגם נשים, בטענה כי המבחן העליון לשוויון בין המינים הוא לאו-דווקא מבחן שוויון הזכויות, אלא מבחן שוויון החובות. לדעתו, 'הדרגה העליונה בסולם החובות היא חובת ההגנה'. לא פעם הדגיש בן-גוריון את מקומן של הנשים במקרא. לדעתו, הנשים היהודיות בימינו צריכות ללמוד מכמה נשים במקרא, למשל מדבורה הנביאה המנהיגה הצבאית האידיאלית, 'הגדולה בנביאות ישראל ובנשותיו'.¹⁴ לדעתו, דבורה הנביאה, 'המצביאה הראשונה בהיסטוריה האנושית', הייתה 'כמצביא עליון, נותנת פקודות המלחמה', ואילו ברק בן-אבינועם 'היה רק קצין המבצעים שלה'. דבורה הנביאה הייתה 'דמות פלאים של האישה העליונה, המחוננת במכלול סגולות מפוארות ונדירות גם בגבר וגם באשה: חזון, גבורה, כושר מנהיגות, נבואה, מצביאות, שירה, נדיבות-לב'.

12 ד' בן-גוריון, 'תודעת הצורך במולדת', חליפת מכתבים בין דוד בן-גוריון לנתן רוטנשטרייך, חזות, ג (1957), עמ' 17.

13 שם, עמ' 24.

14 ראו: ד' בן-גוריון, יחוד ויעוד: דברים על בטחון ישראל, גבעתיים 1972, עמ' 153–157.

במבוא לספרו מדינת ישראל המחודשת, הספר ההיסטוריוגרפי שכתב עם פרישתו מן החיים הפוליטיים, כתב בן-גוריון מעין צוואה רוחנית ובה קבע כי תפקידו של עם ישראל להמשיך את השליחות שהוטלה עליו עוד בימי המקרא:

העם צריך לשלב¹⁵ גאולתו הלאומית בגאולה הכללית של כל עמי תבל: לא ירוקן עצמאותו הרוחנית מתכניה האנושיים והאוניברסליים. במדינת ישראל אין כל מחיצה בין היהודי ובין האדם בתוכנו, ערכי המוסר של נביאנו, ערכי אמת וצדק, ערכי האחוה האנושית וחירות האדם. האדם לפי תורתנו נברא בצלם אלוהים [...] בצלם ההויה הנצחית הכוללת, העולמית, שאין לה התחלה ואין לה סוף, אין לה גוף ולא דמות הגוף, ולא ישיגה כל משיגי הגוף, אלא הויה רבת חסד ואמת וצדק, כל-יכולה ויצרת הכל. סיפור זה על בריאת אדם בצלם אלוהים זהו מקורו של רעיון האחוה האנושית ושוויון כל בני האדם, שהורישו נביאי ישראל לעולם כולו.¹⁶

בן-גוריון הדגיש את העיקרון שקבע את כל דרך חייו – כי הוא למד מן המקרא שאיננו עם ככל העמים, אלא 'עם סגולה'¹⁷, ומימי המקרא ולנצח נצחים מוטלת על עם ישראל, וממילא גם על מדינת ישראל, שליחות אלוהית, מוסרית-אוניברסלית.

האיש, שבימי ראשית המדינה ראה עצמו כיהושע בן-נון, הפך כמה שנים אחרי הקמת המדינה לנביא זעם. הוא ראה עצמו כירמיהו אשר הזהיר מפני העוולות הפושטות בארץ ומהמחיר הכבד שעלולים לשלם בגינן. בשני העשורים האחרונים לחייו התחזקה תביעתו של בן-גוריון להיות 'עם סגולה' והוא התריע: 'נוכל להתקיים כעם במדינה, רק אם נשכיל להיות עם סגולה ואור לגויים'. הוא היה מיואש, אך המשיך לשדר אופטימיות וקבע כי אם לא נצליח לחיות כך, נהיה נידונים לכליה: 'אם לא נצליח להיות עם סגולה, לא נהיה, בכלל, לא נתקיים'.

15 זוהי אחת הדוגמאות האופייניות לסגנונו של בן-גוריון, המחסיר את השימוש במילה 'את'.

16 ד' בן-גוריון, מדינת ישראל המחודשת, תל אביב תשכ"ט, עמ' 5.

17 חיים גבריהו סיפר כי בא פעם לבקר את בן-גוריון ביום הולדתו ומצא אותו עסוק בחקר הביטוי 'עם סגולה' ובתשעה-עשר תרגומים שלו... ראו: ח"מ גבריהו, 'זיכרונות מחוג התנ"ך בביתו של דוד בן-גוריון', בתוך כוגן (לעיל, הערה 10), עמ' 70.

בימי ראשית המדינה כתב בן-גוריון:

מה שאדמת המולדת היא בשביל חיינו המשקיים והגופניים – ספר הספרים הוא בשביל חיינו הרוחניים והמוסריים [...] התנ"ך כמורה דרך ראשי בחינוכנו היהודי והאנושי, בעיצוב רצוננו המוסרי והחברתי, ביחסנו לאדם ולאנושות.

בעיקר בעשור הראשון ובעשור השני למדינה ניסה בן-גוריון להנחיל לרבים את האמונה במרכזיות התנ"ך דרך תכניות לימודים, חידוני התנ"ך, כנסים של 'החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה', חוג התנ"ך שהתאסף בביתו ועוד; במידה רבה הוא גם הצליח, לטוב ולמוטב. עד היום אנו נהנים מפירות הצלחותיו של 'האב המייסד' בתחום זה, ומהעובדה שלתנ"ך שמור מקום מרכזי בתרבות ישראל. ואולם, גם את מחיר ההצלחה אנו משלמים, בעיקר בתהום הגדולה אשר פעורה בין הציבור הישראלי ובין כל היצירה היהודית המפוארת שנכתבה במשך הדורות בכל תפוצות ישראל, ובעיקר זו של אחרי חורבן הבית השני.

תפקידו של דורנו הוא ללכת בעקבות בן-גוריון, אך למצוא דרכים אחרות, חדשות ומתונות, מחברות ומחוברות הרבה יותר.

